הרב יהודה זולדן, באר יהודה – בבא מציעא, פרקים א-ב, עמ' 454-467

שיעור כח

פריקה וטעינה של משא

(בבא מציעא לב ע"א–ע"ב)

א. פריקה וטעינה – הלכות אבידה והלכות רוצח ושמירת נפש
1. משנה ותוספתא – פריקה וטעינה מהלכות השבת אבידה
2. רמב"ם: פריקה וטעינה – מהלכות רוצח ושמירת נפש
ב. עזרה בדרך – עגלה ומכונית שנתקעו
סיכום

א. פריקה וטעינה – הלכות אבידה והלכות רוצח ושמירת נפש

1. משנה ותוספתא – פריקה וטעינה מהלכות השבת אבידה

במשנה (לב ע"א) נאמר:

> מצאה ברפת – אין חייב בה. ברשות הרבים – חייב בה.
> ואם היתה בבית הקברות – לא יטמא לה.
> אם אמר לו אביו היטמא או שאמר לו אל תחזיר – לא ישמע לו.

לאחר אזכור ההלכות הללו ברישא של המשנה שקשורות למציאה, נזכרו במשנה דינים הקשורים לפריקה וטעינה של בעלי חיים:[1]

> פרק וטען, פרק וטען, אפילו ארבעה וחמישה פעמים – חייב, שנאמר "עזב תעזב" (שמות כג, ה).
> הלך וישב לו, ואמר: הואיל ועליך מצוה, אם רצונך לפרוק פרוק – פטור, שנאמר "עמו" (שם).
> אם היה זקן או חולה – חייב.
> מצוה מן התורה לפרוק, אבל לא לטעון. רבי שמעון אומר: אף לטעון.
> רבי יוסי הגלילי אומר: אם היה עליו יתר על משאו – אין זקוק לו, שנאמר "תחת משאו" (שם) משאוי שיכול לעמוד בו.

המשנה שאחריה (לג ע"א) חזרה לעסוק בענייני מציאה ואבידה:

> אבדתו ואבדת אביו – אבדתו קודמת. אבדתו ואבדת רבו – שלו קודם.

כך גם בתוספתא. פרק שני בה עוסק בענייני מציאה ואבידה, ולקראת סוף הפרק נזכרו דינים הקשורים לפריקה וטעינה של בעלי חיים (שם י):

> מצא חמור טעון פחמין או דברים האסורים אין מחייבין אותו ליגע בהן.

---

[1] במשנה (בבא קמא נד ע"ב) נאמר: "אחד שור ואחד כל בהמה... לפריקה... וכן חיה ועוף כיוצא בהן. אם כן למה נאמר שור או חמור? אלא שדבר הכתוב בהווה".

זה הכלל כל העושה בתוך שלו הרי זה נזקק לו, וכל שאינו עושה בתוך שלו אין נזקק לו.

לאחר משנה זו נזכרו עוד שתי משניות נוספות (שם יא–יב) שעוסקות במצוות אלו, ואחר כך שוב משנה בענייני מציאה ואבידה (שם יג):

אבדת רבו ואבדת אביו – אבדת רבו קודמת לאבדת אביו.

מדוע נכללו דיני פריקה וטעינה בין ענייני מציאה ואבידה? בתוספתא (שם יא) נאמר:

ראה מים שהן שוטפין והולכין חייב לגדרן. זה הכלל כל דבר שיש בו משום חסרון כיס – יש בו משום השב אבדה.[2]

הבהמה נושאת משא כבד, ויש לפרוק את המשא ממנה כדי שהיא לא תינזק. כל סיוע של אדם לחברו שמונע מהחבר חסרון כיס – יש בזה משום השב אבידה.

בהמשך הסוגיה דנה הגמרא (לא ע"א) מדוע היה צריך לכתוב בתורה גם על פריקה וגם על טעינה:

ולמה ליה למכתב פריקה ולמה ליה למכתב טעינה?
צריכי, דאי כתב רחמנא פריקה – הוה אמינא: משום דאיכא צער בעלי חיים, ואיכא חסרון כיס. אבל טעינה, דלאו צער בעלי חיים איכא ולא חסרון כיס איכא – אימא לא.
ואי אשמעינן טעינה – משום דבשכר, אבל פריקה דבחנם – אימא לא, צריכא.

בפריקה יש צער בעלי חיים וגם חסרון כיס לבעלים, מאחר שהבהמה עלולה להינזק, ובלשונו של רש"י: "חסרון כיס – שהבהמה מתקלקלת". יש לסייע לבעלים לפרוק בחינם.

אחר כך שאלה הגמרא: "...למה לי למכתב הני תרתי [פריקה וטעינה] ולמה לי למכתב אבידה?". רש"י הסביר: "למה לי למכתב אבידה – השבת אבידה, לכתוב או הא או הא וליגמר מניה, דהא כולהו אזהרות ממון ישראל הוא". יש מכנה משותף רחב בין מצוות השבת אבידה לבין המצווה לפרוק ולטעון מאחר ששניהם עוסקים במחויבות של אדם לטפל באבידה ורכוש של חבר – "ממון ישראל". הגמרא השיבה:

צריכי, דאי כתב רחמנא הני תרתי – משום דצערא דמרה איתא, צערא דידה איתא. אבל אבידה, דצערא דמרה איתא וצערא דידה ליתא – אימא לא. ואי אשמעינן אבידה – משום דליתא למרה בהדה.
אבל הני תרתי, דאיתא למרה בהדה – אימא לא, צריכא.

בפריקה וטעינה יש צער לבעלים וצער לבהמה, אך הבעלים שם ויכולים לשכור פועלים תמורת תשלום לפרוק ולטעון, ועל כן לימדה תורה שיש לסייע לבעלים בפריקה וטעינה. באבידה יש צער לבעלים אך לא לאבידה עצמה, אך הבעלים אינם שם, ועל כן לימדה תורה שהמוצא חייב לטפל באבידה.

הרב אברהם חיים שור (תורת חיים, לא ע"א) הקשה על רש"י, שאם כדבריו אזי "לא תגזול לא תעשוק ולא תגנוב וכולהו אזהרת ממון ישראל למה לי, ליגמרי מניה?" ותשובתו:

---

[2] בגמרא (לא ע"א) נאמר: "אמר רבא: 'לכל אבידת אחיך' (דברים כב, ג) – לרבות אבידת קרקע". רב חנניא ציין את האמור בתוספתא כראיה לדברי רבא, אך רבא אמר שיש צורך לעגן זאת בלימוד מפסוק, כדי ללמד שגידולים שעל הקרקע אינם נחשבים כקרקע, ולכן יש לפעול כדי למנוע מהם שיינזקו.

> לכך נראה דפריקה וטעינה דקא מחייב רחמנא, משום משיב אבידה הוא דלא מחייב אלא מי שפגע בחבירו בדרך, שאם לא יסייעהו ילך הכל לאיבוד, דקרא בהדיא כתיב "נופלים בדרך" (דברים כב, ד), לכך פריך שפיר ליכתוב חדא מנייהו כיון דכולהו משום משיב אבידה נינהו.

המכנה המשותף של המצוות הללו הוא שיש לסייע לרכושו של חבר שלא ילך לאיבוד. הרב שור גם ציין לדברי רבא (ל ע"ב) שדימה בין המצוות:

> אמר רבא: כל שבשלו מחזיר – בשל חבירו נמי מחזיר.
> וכל שבשלו פורק וטוען – בשל חבירו נמי פורק וטוען.

ועל כך כתב הרב שור: "מדנקט להו גבי הדדי משמע דחד מילתא נינהו". לפיו זו גם הסיבה שרבי יהודה הנשיא כלל את הלכות פריקה וטעינה בפרק "אלו מציאות" שעוסק בענייני אבידה:

> והשתא ניחא הא דכייל תנא דמתניתין דלקמן דין פריקה וטעינה בהך פירקא דאלו מציאות דאיירי באבידה. משום דפריקה וטעינה נמי משום משיב אבידה הוא. ולהכי סמך הכתוב דין פריקה וטעינה גבי דין אבידה בפרשת משפטים (שמות כג, ד–ה) ובפרשת כי תצא (דברים כב, א–ד).

גם רבנו יעקב (טור חושן משפט, סי' רעב) והרב יוסף קארו (שולחן ערוך שם) כתבו את הלכות פריקה וטעינה אחר הלכות אבידה.

2. רמב"ם: פריקה וטעינה – מהלכות רוצח ושמירת נפש

הרמב"ם מנה את המצוות הללו בספר המצוות זו אחר זו. מצוות עשה: לפרוק משא (מצוות עשה רב), לטעון משא (מצוות עשה רג), להשיב אבידה (מצוות עשה רד). מצוות לא תעשה: לא להתעלם מאבידה (לא תעשה רסט), שלא להניח הבהמה רובצת תחת משאה בדרך (לא תעשה ער). אך את פרטי ההלכות של פריקה וטעינה כתב הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש (פרק יג), בפרק המסיים הלכות אלו ואת כל ספר נזיקין. אמנם הרמב"ם (שם ג) דימה בהלכה אחת בין הלכות פריקה לבין השבת אבידה: "היה כהן והבהמה רובצת בבית הקברות אינו מיטמא לה כשם שאינו מיטמא להשב אבידה".

הרב דוד בן זמרא (שו"ת רדב"ז, ב, סי' תשכח) נימק מדוע כתב הרמב"ם את הלכות פריקה וטעינה בהלכות רוצח ושמירת נפש, במסגרת תשובה לשאלה שנשאל: "אם האדם הוא בכלל עשה דטעינה ופריקה". לדבריו המצווה מתייחסת לבעלי חיים בלבד ולא לבני אדם, "ומכל מקום מודה אני שהוא בכלל גמילות חסדים, בכלל 'ואהבת לרעך כמוך' (ויקרא יט, יח), אבל שיהיה בכלל עשה דטעינה ופריקה לא מסתברא לי".[3]

יש להעיר שאמנם במשנה תורה (הל' רוצח שם) הרמב"ם לא כתב באופן ברור שמצווה זו היא גם במה שנוגע למשא שאדם נושא על גופו או בידיו (תיקים, מזוודות, סלי קנייה, עגלות ילדים, ארגזים, קורות ועוד), למעט פעם אחת (שם ז) שכתב "אבל לטעון **עליו** הרי זו מצוה ונוטל שכרו". "עליו" ולא עליה. אך בספר המצוות (לא תעשה ער) כתב הרמב"ם במפורש שמי שאינו פורק משא מבן אדם עובר על לאו:

---

[3] בנוגע לצער בעלי חיים, בגמרא (לב ע"א–ע"ב) אמר רבא שהכול מסכימים שאיסור צער בעלי חיים הוא מהתורה. הרדב"ז (שו"ת רדב"ז, ה, ללשונות הרמב"ם סי' קסח [אלף תקמב]) כתב שאין בצער בעלי חיים לא לאו ולא עשה, אלא זה הוא איסור בלבד. הרב אשר וייס ("רצון התורה", מנחת אשר, דברים, סי' נא [עמ' שנו–שנח]) ציין לדברי ראשונים ואחרונים שלמדו מפסוקים על איסור צער בעלי חיים.

שהזהירנו מהניח הנבוך במשאו ולחוץ בדרך, אבל נעזור אותו ונפרק ממנו עד שיתוקן לשאת אותו ונגביה עמו משאו **אם על גבו או על בהמתו**, והוא אמרו "וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו".

במניין מצוות העשה לא כתב זאת הרמב"ם (ספר המצוות, מצוות עשה רב):

שצונו להוריד המשא **מעל הבהמה** שנתייגעה במשאה בדרך והוא אמרו יתעלה "כי תראה חמור שונאך... עזוב תעזוב עמו".

אמנם במניין המצוות הקצר (הקדמה למשנה תורה, מצוות עשה רב) כתב:

לעזוב **מעל חבירו או מעל בהמתו** שנאמר: "עזוב תעזוב עמו".

בנוגע למצוות הפריקה כתב הרמב"ם (ספר המצוות, מצות עשה רג):

שצונו להקים המשא **על הבהמה או על האדם** כשיהיה לבדו, אחר שנורידהו ממנו או אחר שהורידוהו זולתינו. שאנחנו כמו שנצטוינו להורידו ממנו כן נצטוינו לטענו עמו והוא אמרו יתברך "הקם תקים עמו".[4]

במניין המצוות הקצר (הקדמה למשנה תורה, מצוות עשה רג) לא ציין זאת:

להקים המשא **על הבהמה** שנאמר "הקם תקים עמו".[5]

בהמשך התשובה חזר הרדב"ז וכתב שוב את עמדתו בעניין, ובסוף דבריו נימק מדוע כתב הרמב"ם דינים אלו בהלכות רוצח ושמירת נפש:

לעולם אימא לך דאין טעינה ופריקה דאדם בכלל עשה ד"עזוב תעזוב עמו", "הקם תקים עמו". אבל עוון גדול הוא אם הניחו בהול במשאו והלך לו, ושמא יבא לידי מיתה. כי מטעם זה כלל הרב שתי מצות אלו בכלל הלכות רוצח ושמירת נפש.

דברי הרדב"ז "ושמא יבוא לידי מיתה" מכוונים לדברי הרמב"ם בהלכה המסיימת את הפרק (הל' רוצח ושמירת נפש יג, יד):

אם מצאו אדם נבהל במשאו, מצוה לפרוק ולטעון עמו ולא יניחנו נוטה למות, **שמא ישתהה בשביל ממונו ויבוא לידי סכנה**, והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלוים אל ה' ומאמינים בעיקרי הדת, שנאמר "אמור אליהם חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה" (יחזקאל לג, יא).

לפי הרמב"ם התורה ציוותה לפרוק ולטעון את בהמתו של מי שנמצא בדרך, כדי שלא ייווצר מצב שבעל בהמה יישאר בהול לבדו עם בהמתו והמשא מפני שהוא אינו רוצה להפסידם, ויבוא לידי סכנת נפשות. לפי הרדב"ז האפשרות להגיע לידי סכנת נפשות היא הסיבה שבגינה כתב הרמב"ם הלכות אלו בהלכות רוצח ושמירת נפש.

---

[4] כך כתב גם ספר החינוך (מצוה תקמא): "שנצטוינו לעזור את אחינו כשיהיו צריכים לתת המשא על הבהמה או על האיש ואין מי שיעזרם על הדבר, ועל זה נאמר 'הקם תקים עמו'". כך כתב גם: הרשב"א (שו"ת, סי' רנב, רנו, רנז). מקורות נוספים שפריקה וטעינה הן גם בנוגע למשא של אדם, ראה בהרחבה: הרב עזרא בצרי (דיני ממונות ג, שער שני, פרק יא [עמ' עד]).

[5] הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, הל' רוצח ושמירת נפש – מבוא, עמ' רכד–רכו; פתיחה לפרק שלשה עשר, עמ' תקיז–תקכא) דן בהרחבה בדברי הרמב"ם הללו.

אמנם הרמב"ם פסק (שם ח) שיש לקיים מצוות אלו גם כשהבעלים אינם נמצאים במקום ואין חשש לסכנת נפשות:

> מצא בהמת חבירו רבוצה, אף על פי שאין הבעלים עמה מצוה לפרוק מעליה ולטעון עליה, שנאמר: "עזוב תעזוב", "הקם תקים" מכל מקום.

הרב יוסף דב סולובייצ'יק (רשימות שעורים, לב ע"א) כתב גם הוא על דברי הרמב"ם הללו, אם כי הוא לא כתב כדברי הרדב"ז שזו הסיבה שהרמב"ם כתב הלכות אלו בהלכות רוצח ושמירת נפש:

> הרמב"ם (הל' רוצח יג, א): "מי שפגע בחברו **בדרך** ובהמה רובצת תחת משאו... הרי זה מצווה לפרוק מעליה וזו מצות עשה שנאמר: 'עזב תעזב עמו'". ומשמע מהרמב"ם דהמצוה חלה רק בבהמה הרובצת בדרך, ואילו היתה הבהמה רובצת בחצירו וברשותו של הבעלים אזי לא חלה מצות פריקה וטעינה.

אכן לשון הפסוק (דברים כב, ד) היא: "לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלים **בדרך**". ובמדרש ההלכה (ספרי דברים, פסקא רכה) נאמר:

> "בדרך" ולא ברפת. מיכן אמרו מצאה ברפת אין חייב בה, ברשות הרבים חייב בה.

אם מצאה רבוצה ברפת – ברשות היחיד, הוא איננו חייב במצווה זו של פריקה, וכשם שנזכר במשנה (לב ע"א) בנוגע להשבת אבידה: "מצאה ברפת אין חייב בה ברשות הרבים חייב בה".[6] בהמשך הרישא של אותה משנה נזכרו הלכות נוספות שקשורות להשבת אבידה ואחר כך נזכרו הלכות פריקה וטעינה. כל ההלכות שנאמרו במשנה בנוגע להשבת אבידה חלות גם במצוות פריקה וטעינה. ייתכן אפוא שהלכות אלו שנזכרו ברישא של המשנה, הן הלכות שקושרות בין המצוות השונות.

הרב סולובייצ'יק המשיך:

> ונראה לבאר דין זה על פי מה שכתב הרמב"ם (שם יד)... ויוצא דלפי הרמב"ם יסוד מצות פריקה וטעינה הוא להציל את הבעלים מסכנת הדרך. ובזה מבואר למה מצות אלו חלות דוקא בדרך דהוי מקום סכנה ולא בחצר הבעלים שאינו מקום סכנה. ואף על פי שגם בחצר יש מצות גמילת חסד בעלמא לעזור לבעלים לפרוק את הבהמה ולהטעינה, אך ליכא מצוה מסוימת של פריקה וטעינה. ולפי זה י"ל דבדרך יש סכנת דרכים אזי הליכת הדרך מתחילתה עד סופה מצטרפת למחייב אחד של פריקה וטעינה כדי שלא יבהל בעל הבהמה ויסתכן, ולכן אם אינו עוזר לו לפרוק ולטעון לבסוף אזי כל מה שפרק וטען מתחילה נתבטל ולא קיים מצות פריקה וטעינה כלל מאחר שעדיין יש חשש שמא יבהל בעל הבהמה על ממונו ויסתכן בדרך.[7]

---

[6] הרב ברוך אפשטיין (תורה תמימה, דברים כב הערה לה) כתב: "ענין זה הוא במשנה (לב ע"א) לענין אבידה, ולא ידעתי מאי שייכות ענין זה דהשבת אבידה לפסוק זה דאיירי בפריקה וטעינה, ואולי הכונה ע"פ המבואר בגמרא בסוגיא ל"ג א' דהשוו באיזו פרטים דיני אבידה עם דיני פריקה וטעינה, וצ"ע". לדברינו "מצא פרה ברפת" הכוונה היא שהמוצא מצא בהמה רבוצה ברפת, ודינים אלו אכן דומים להלכות השבת אבידה.

[7] הרב יוסף דב סולובייצ'יק (שם) כתב עוד: "הרמב"ם כתב (הל' רוצח יג, ד) 'וכן אם היה זקן שאין דרכו לטעון ולפרוק הואיל ואינה לפי כבודו פטור... ואם היה חסיד ועושה לפנים משורת הדין, אפילו היה הנשיא הגדול וראה בהמת חברו רובצת תחת משאו של תבן או קנים וכיוצא בהן, פורק וטוען עמו'. ויש לעיין מהי כוונת הרמב"ם במה שכתב 'אפילו היה הנשיא הגדול'". לפיו "הנשיא הגדול" הכוונה למלך, "וצ"ע דקיי"ל ד'מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול' (רמב"ם הל' מלכים ב, ג), ואם כן איך הותר למלך

אמנם גם כאשר אין חשש שהבעלים יסתכנו ויבואו לידי מיתה, הדין הוא שעליו לפרוק ולטעון. כך הסביר הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, נצי"ב (העמק דבר, דברים כב, ד):

> עיקר הטעם משום שמירת נפש ההולך בתר המשא, והוא עומד נבהל על החמור והמשא, ואיכא משום סכנה. ואף על גב דאם גם אין בעליו עמו כך הדין? הא לא קשיא, דכך דרכה של תורה דהעיקר הוא מטעם והפרטים חק, ולא חילק הכתוב.[8]

האם בשל חשש רחוק כזה שמא הבעלים ישתהה ויסתכן ויבוא לידי מיתה, כתב הרמב"ם הלכות אלו בהלכות רוצח ושמירת נפש? אם כן היה מתאים לכתוב הלכות אלו במקום שבו כתב הרמב"ם (שם א, יד) על מצבים שיש להציל אדם מסכנה מדין "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז):

> וכן הרואה את חבירו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל.

נראה שהרמב"ם כתב הלכות אלו בהלכות רוצח **ושמירת נפש** – נפשו של בעל המשא. במניין הקצר הגדיר הרמב"ם (הל' רוצח ושמירת הנפש – מנין הקצר, הקדמה) כך את המצווה: "שלא יניחנו בדרך **נבהל** במשאו וילך לו". וגם בהלכה (שם ב) כתב:

> ולא יפרוק ויניחנו **נבהל** וילך אלא יקים עמו ויחזור ויטעון משאו עליה... ואם הניחו **נבהל** ולא פרק ולא טען, ביטל מצות עשה ועבר על מצות לא תעשה.

גם בהלכה שבה סיים הרמב"ם את הפרק הוא חזר והדגיש זאת:

לעשות פריקה וטעינה לפנים משורת הדין, והרי אסור למלך למחול על כבודו? ונראה דהמתיר למלך למחול על כבודו הוא משום דיסוד מצות פריקה היא הצלת גוף הבעלים מסכנה. ואף על פי שפריקה וטעינה הוי טירחא גדולה ובזיון הוא למלך לעשותה מ"מ כדי להציל את ישראל מסכנה, התורה התירה למלך לבזות את עצמו ואת המלכות כדי להציל נפש אחת מישראל מסכנה". יש להעיר שנשיא אין הכוונה למלך. אמנם בלשון המקרא מלך נקרא גם נשיא, וכדברי הרמב"ם (הל' סנהדרין כו, א): "...וכן אם קלל הנשיא אחד ראש סנהדרי גדולה או המלך הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר 'ונשיא בעמך לא תאור' (שמות כב, כז)", אך הרמב"ם (ספר המצוות, מצות לא תעשה שטז) הסביר את ההבחנה בין לשון מקרא לבין לשון חכמים באשר לשימוש במילה נשיא: "הזהירנו מקלל הנשיא והוא אמרו יתעלה 'ונשיא בעמך לא תאור'. וזה השם כלומר נשיא ישימהו **הכתוב** על המלך אשר לו הממשלה, אמר יתעלה 'אשר נשיא יחטא' (ויקרא ד, כב) (ספרא שם; הוריות יא ע"א), ו**החכמים** ישימוהו במוחלט על ראש הישיבה של שבעים זקנים לבד. ובכל התלמוד והמשנה יאמרו נשיאים ואבות בית דין (חגיגה טז ע"ב) 'ונשיא ואב בית דין' (תענית טו ע"ב; מועד קטן עו ע"א)". הרמב"ם (הל' סנהדרין א, ג) כתב גם כן: "הגדול בחכמה שבכולן, מושיבין אותו ראש עליהן והוא ראש הישיבה והוא שקורין אותו **החכמים** נשיא בכל מקום והוא העומד תחת משה רבינו". גם כשהרמב"ם כתב בכל משנה תורה את המילה "נשיא" הוא התכוון לנשיא הסנהדרין, וגם כאן כוונת הרמב"ם במילים "הנשיא הגדול" לנשיא הסנהדרין שהוא הגדול שבעם מבחינה תורנית, ולא למלך. הדוגמאות של המשא – "תבן או קנים" – רומזות למעשה המסופר על רבי ישמעאל ברבי יוסי (ל ע"ב) אם כי הוא לא שימש כנשיא, אך היה מקורב מאוד לרבי יהודה הנשיא (עג ע"א; שבת טו ע"א; פסחים קיב ע"ב; ביצה כח ע"א; ירושלמי מגילה ד, א, ועוד). בנוסף, כאמור לקמן יסוד מצוות פריקה איננו הצלת גוף הבעלים מסכנה פיזית, אלא הצלה מבהלה וממצב נפשי רע. אמנם במקרי קצה מצב זה יכול להגיע גם לסכנה פיזית.

[8] הנצי"ב (העמק דבר, שמות כג, ה) כתב גם כן שמדובר שהחמור רובץ תחת המשא בדרך, וציין "דמזה למדנו דעת הרמב"ם דטעם מצוה זו היא משום סכנת נפש בעליו". במקום אחר כתב הנצי"ב (העמק דבר, דברים כב, ד): "אם ישראל מוליך עגלה טעונה משוי ונפל, איכא משום 'הקם תקים', והכי נהוג". לפיו, מצווה זו איננה דווקא כשמדובר על משא שהיה מונח על גב הבהמה, אלא גם כשהמשא היה מונח על עגלה שאדם מוליך.

> אם מצאו אדם **נבהל** במשאו, מצוה לפרוק ולטעון עמו ולא יניחנו נוטה למות, שמא ישתהה בשביל ממונו ויבוא לידי סכנה.

עיקר המצווה היא שלא להשאיר אדם לבדו במצב נפשי כזה שהוא איננו מסוגל לטפל ברכושו באופן עצמאי.

הגמרא (לב ע"ב) הדגימה מה עלול להלחיץ את אותו אדם ולגרום לו להיות במצב נפשי כה חמור: "דאדהכי והכי בטיל משוקיה, אי נמי אתו גנבי ושקלי כל מה דאיכא בהדיה". בזמן שהוא מתעכב בשל נפילת המשא מהחמור, הוא גם לא מגיע לשוק ולא מוכר את סחורתו, וכן קל יותר לגנבים לגנוב ממנו את הסחורה שנועדה למכירה. הרמב"ם הגדיר את מצבו הנפשי של אותו בעל משא שנקלע למצב כזה או מצבים דומים אחרים – נבהל. אמנם מצב זה עלול להגיע אף לידי סכנת נפשות אם הוא יישאר לבד במקום, אך כאמור הרמב"ם כתב זאת במסגרת הלכות שמירת הנפש.[9] אשר על כן, בכל מקום ברשות הרבים כשאדם נמצא במצב כזה שהוא איננו מסוגל לפרוק או לטעון בכוחות עצמו את המשא של הבהמה, חובה לסייע לו, כדי שלא יהיה בהול נפשית על ממונו, במובן זה שהוא חושש שיפסיד את רכושו – המשא שעל הבהמה.[10]

נראה שמקור דברי הרמב"ם הוא הבנתו את דברי הגמרא (לב ע"ב) שציינו לעיל שבפריקה וטעינה יש צער לבעלים. אמנם גם כשאבד לאדם חפץ יש לו צער, אך במצב של פריקה וטעינה הבעלים נוכחים במקום ורואים את ממונם כלה ונפסד, והם בבהלה כי אין להם יכולת להתמודד בכוחות עצמם עם המצב שנוצר, בעוד באבידה הם בצער כי הם אינם יודעים היכן החפץ ואין בכוחם לעשות דבר על מנת להשיבו אליהם, אלא לצפות שאדם הגון ימצא את האבידה ויכריז עליה, והם יוכלו לקבל חזרה את האבידה על פי סימנים.

יש לציין שהרב יוסף קארו (שולחן ערוך, חושן משפט סי' ערב) כתב את הלכות פריקה וטעינה בניסוחו של הרמב"ם אם כי בסדר ומבנה שונים קצת, ובכל זאת כתב הלכות אלו מיד לאחר שסיים את הלכות השבת אבידה, ולא במקום אחר. ייתכן שהוא עשה כן מפני שהוא כתב את סדר הנושאים כמו רבנו יעקב (טור שולחן ערוך, חושן משפט סי' ערב), ולפיו מצוות פריקה וטעינה היא בשל חסרון הכיס שיש לבעליה, וכאמור בתוספתא (ב, יא) ובגמרא (לא ע"א).[11] הביטוי "נבהל" משמעותו בהלה בשל התוצאה הצפויה – הפסד הרכוש, ולא תיאור מצבו הנפשי של בעל הבהמה.

אמנם הטור לא כתב כדברי הרמב"ם, ואף חלק עליו בכמה הלכות. הטור לא הזכיר כלל שמטרת המצווה היא למנוע בהלה של בעל הבהמה שאולי גם תביא לידי סכנת נפשו. ייתכן שהטור כתב את הלכות פריקה וטעינה מיד לאחר הלכות אבידה ומציאה, וכפי שמופיע במשנה ובתוספתא, והוא לא ראה צורך להרחיב בנוגע לבהלה של בעל בהמה.

---

[9] בהקשרים נוספים נזכר ש"אדם בהול על ממונו" (שבת קיז ע"ב, קכ ע"ב; פסחים יא ע"א–ע"ב), ובשל כך נקבעו הלכות תואמות.

[10] בהקדמה למסכת אבות (שמונה פרקים, פרק ד, מהד' מוסד הרב קוק, עמ' קפ), בפרק העוסק ברפואת חוליי הנפש, כתב הרמב"ם: "רוב המצוות תמצאנה כולן שהן מלמדות ומרגילות כוחות הנפש, כמו... עזוב תעזוב, הקם תקים עמו – עד שיחלש כח הכעס והרוגז"; בתרגום אחר (מהד' הרב יצחק שילת, עמ' רלט): "כדי שתסור תכונת עין הרעה". טעמים אלו מסבירים את ההדרכה בנוגע לשמירת נפשו והנהגתו של המסייע. גם ספר החינוך (מצוה פ – מצות פירוק משא) כתב: "משרשי המצוה, ללמד נפשנו במידת החמלה שהיא מידה משובחת, ואין צריך לומר שחובה עלינו לחמול על האיש המצטער בגופו, אלא אפילו המצטער באבידת ממונו מצוה עלינו לחמול עליו ולהצילו... ועובר עליה ביטל עשה, ומראה בעצמו מדת האכזריות שהיא מדה מכוערת, וכל שאינו מרחם אין מרחמין עליו מן השמים, שאין ראוי גופו לקבל הרחמנות".

[11] כך הסביר הרב יחזקאל אברמסקי (חזון יחזקאל, בבא מציעא, ב,יא [ביאורים עמ' 46]).

ב. עזרה בדרך – עגלה ומכונית שנתקעו

אחרונים דנו אם המצווה לפרוק ולטעון היא רק כשמדובר במשא שעל גב בהמה ובעגלה שהיא סוחבת, או שמצווה זו היא גם כשמדובר בתקלות אחרות שאינן מאפשרות לבהמה להמשיך בדרך. בהנחה שאין מדובר דווקא על משא אלא על תקלה שאיננה מאפשרת להמשיך בדרך, דנו האחרונים בנוגע למי שנסע בכלי תחבורה (מכונית, משאית וכד') ונתקע בדרך בשל תקלה כלשהי (תקר בגלגל [פנצ'ר], רכב לא מניע, מיכל דלק שהתרוקן), ובני אדם יכולים לעזור לו ולחלץ אותו (להחליף גלגל, להניע מצבר באמצעות כבלי חשמל, להביא דלק ולמלא את המיכל, ותקלות שכיחות נוספות). האם גם על מצבים כאלו נאמרה המצווה לפרוק ולטעון, או שמצווה זו היא רק כשמדובר בבעל חיים שנושא משא? צריך לסייע לכל אדם שנמצא במצוקה מצד "ואהבת לרעך כמוך", גמילות חסד ועוד, אך אין זה קשור למצוות פריקה וטעינה. הדיון אם מדובר במצוות פריקה וטעינה או במצוות גמילות חסד הוא לשם הגדרת כל מצווה, והנפקא מינה היא בנוגע ל"זקן ואינה לפי כבודו". זקן ואינה לפי כבודו פטור מלפרוק ולטעון, אך חייב במצוות גמילות חסד.[12]

הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן חושן המשפט סי' רעב, ח) כתב:

> במדינתנו שנוסעים ומוליכים משא בעגלה והסוס קשור בהעגלה, אם פגע בעגלה שנשקעה ברפש וטיט מחוייב לסייע להעגלון לפרוק המשא ולהוציא את העגלה והסוס למקום יבשה וזהו מצות פריקה, ואחר כך להטעינו כראוי. וכן אם נפלה המשא מהעגלה מחוייב לסייע להטעינו וזהו מצות טעינה. וכן אם נשברה אופן מהעגלה או היד שהאופן מתגלגל בו, מחוייב לסייע ולתקן בכל מה שאפשר, וללוותו מעט שיראה שהולכת יפה וזהו גם כן ממצות פריקה וטעינה.

מי שיסייע לפרוק או לטעון את המשא, יקיים מצוות פריקה וטעינה.[13] בהמשך דבריו כתב על סיוע בתיקון אופן העגלה שנשבר או היד שהאופן מתגלגל בה, וכתב שגם בזה יקיים המסייע מצוות פריקה וטעינה. לא ברור מדבריו אם כתוצאה מקלקולים אלו אין העגלון יכול להמשיך לשאת משא. אם אכן מדובר בקלקול של העגלה שמעכב את המשך נשיאת המשא, אזי גם פריקת המשא כדי לאפשר את תיקון התקלה וטעינת המשא בחזרה לאחר התיקון – "זהו גם כן ממצות פריקה וטעינה". אך אם מדובר רק בסיוע בתיקון תקלה שאיננה מאפשרת להמשיך לנסוע, ואין מדובר על פריקה וטעינה של משא מהעגלה, יש כמובן לסייע ולגמול חסד בכך, אך אין זה חלק ממצוות פריקה וטעינה. מצוות פריקה וטעינה כשמה כן היא, סיוע בטיפול במשא בדרכים מגוונות ורבות.

הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחוה דעת, ה, סי' סה) נשאל:

> שאלה: מכונית שאירע בה קלקול באמצע הדרך שבין עיר לעיר, והנהג שלה עומד על אם הדרך כשהוא אובד עצות, האם יש מצוה או חובה על נהגי מכוניות ותיקים הרואים בקלקולה לעצור את מכוניתם, ולהגיש במדת אפשרותם את העזרה לנהג השרוי במצוקה, הן על ידי תיקון הרכב או על ידי עצה טובה?

מניסוח השאלה וגם מהתשובה משמע שאין מדובר על מכונית שיש בה משא. הרב עובדיה יוסף ציין לדברי הרמב"ם במצוות פריקה וטעינה, ודן בשאלה אם צער בעלי חיים מהתורה או מדרבנן, וכתב:

---

[12] ראה הרחבה בשיעור כז: זקן ואינה לפי כבודו.

[13] הרב יצחק זילברשטיין (חשוקי חמד, לב ע"ב) כתב על מעשה שהרב יהושע מקוטנא ותלמידיו סייעו לעגלון שעגלתו המלאה סחורה שקעה בבוץ שנוצר מהגשמים ומהשלגים.

> ומעתה נראה שלפי טעמו של הרמב"ם שתלה הטעם של מצות פריקה משום צערו של ישראל בעל הבהמה או המשא, אין חילוק בין בהמתו של ישראל למכוניתו שאירע בה תקלה באמצע הדרך, והוא עומד על אם הדרך ומצפה לעזרה, ולפעמים יוכל גם כן לבוא לידי סכנה, כמו שקרה מספר פעמים ואפילו למאן דאמר לא דרשינן טעמא דקרא, זהו רק ללמוד מן הטעם להקל, אבל להחמיר דרשינן.

לפיו, יש חשש שאדם שנתקע עם מכוניתו באמצע הדרך יבוא לידי סכנה, ועל כן יש לעזור לו. בהמשך הוא ציין לדברי ערוך השולחן, ודן אם מצוות פריקה וטעינה היא גם במשא שעל גופו של אדם, וסיים את התשובה כך:

> לפיכך נראה שגם בנידון שלנו אם התקלקלה המכונית באמצע הדרך, מצוה וחובה להגיש עזרה לנוסעיה בכל מה שאפשר. ועל כל פנים יש בזה מצות גמילות חסדים. ו"אמרתי עולם חסד יבנה" (תהלים פט, ג).

לפי הרב עובדיה יוסף, נראה שאם במכונית שהתקלקלה יש משא או שהמשא בעגלה נגררת שמחוברת למכונית, אזי כל עזרה וסיוע בתיקון התקלה שיאפשרו לבעליה להמשיך בדרכו המסייע מקיים מצוות פריקה וטעינה. אך אם אין משא במכונית, אזי מי שיודע לתקן את התקלה ותיקן אותה מקיים מצוות גמילות חסדים, "ואהבת לרעך כמוך" ועוד כהנה מצוות שבין אדם לחברו, אך הוא אינו מקיים בזה מצוות פריקה וטעינה, כי כאמור מצווה זו היא אך ורק בהקשר של משא.

הרב יוסף ליברמן (שו"ת משנת יוסף, ו, סי' נז–סא) דן בהרחבה בסוגיה זו, ולפיו (שם סי' סא) הלכות פריקה וטעינה חלות גם במכוניות שיש בהן משא, וגם אם התקלה לא נגרמה כתוצאה מהמשא הכבד. עוד כתב שם:

> על צער האדם במשאו בדרך נכלל בזה לא רק שמשאו על כתיפו, אלא גם כשמכוניתו עומדת, ויכול להשתהות לבדו בדרך בלילה ולהסתכן, ויש לו צער גדול מזה, ואולי גם צער רעב או צמא, לו או לבני ביתו שעמו. יש בזה לתא ד"עזוב תעזוב עמו", לעזור לו בכל הצריך כדי שיוכל להמשיך בדרכו.[14]

לדברינו המצווה לפרוק ולטעון היא אך ורק במה שנוגע למשא. אם אין מדובר במשא, יש כמובן לסייע למי שמכוניתו נתקעה וזקוק לעזרה ושלא ישאר שם לבד, וכן להביא לו אוכל ושתיה וכל זה מדין גמילות חסד ומצוות נוספות שבין אדם לחברו, אך אין זה קשור למצוות פריקה וטעינה.

הרב יוסף ליברמן (שם סי' סא) כתב עוד:

> ובמיוחד אשה חלשה עם עגלת תינוק כבדה שמתקשה לעלות במדרגות, שישבה ואינה יכולה להמשיך ללכת, שמצוה לקיים "הקם תקים עמו".

---

[14] אחרונים נוספים כתבו כך. הרב יעקב שטרן (אמרי יעקב, על שולחן ערוך הרב, חושן משפט סי' ה דיני עוברי דרכים וצער בעלי חיים, ס"ק לה) כתב שיש לסייע לנהג שרכבו נתקע בדרך משום מצוות טעינה. הרב יואל בן נון ("'עזוב תעזוב עמו' בדרכים [עזרה לתקועים בדרך"]), מחביוני תורתך, ב, עמ' 51-57) כתב גם כן: "מצוות פריקה וטעינה חלות גם על כלי רכב ש'נתקעו' בצד הכביש. מצוות אלו עוסקות לא רק במשאית שהתהפכה כך שהסחורה התפזרה בצד הדרך, אלא גם בנקר בגלגל (פנצ'ר) במנוע רותח, במיכל דלק שהתרוקן, ובתקלות רבות אחרות". אך הרב שמאי יודייקין (אמרי שמאי – שמות, כמ' 196) כתב שהוא שאל את הרב שלמה זלמן אויערבך בנוגע למצות פריקה וטעינה ברכב, כשהרכב לא יכול להתקדם מרוב עומס מטען, וכן הטענת משא על רכב. תשובתו הייתה שמצוות פריקה וטעינה היא אך ורק בבעלי חיים ולא במכוניות, אך מצוות עשיית חסד היא גם במכונית. בהרחבה רבה בנוגע למצוות פריקה וטעינה במכוניות ראה: הרב אליהו איזק ("בירור במצוות פריקה וטעינה בימינו", הכי איתמר, ז, עמ' 185–199).

כשמדובר בסיוע לאדם שנושא משא כבד, כמו הדוגמא שנזכרה: אשה שמתקשה לעלות במדרגות עם עגלת תינוקות כבדה, או אדם שנושא סלים שהם מאד כבדים בשבילו, ודוגמאות נוספות תואמות, המסייע מקיים מצוות פריקה וטעינה. אך אדם שאיננו נושא משא כלשהו וקשה לו ללכת מסיבות אחרות (איננו מרגיש טוב, איננו יודע את הדרך, ועוד) ודאי שמצווה לגמול עמו חסד ולעזור לו, אך אין זה קשור למצוות פריקה וטעינה.

סיכום

פרטי ההלכות של מצוות פריקה וטעינה של משא נזכרו במשנה ובתוספתא בין הלכות השבת אבידה. המכנה המשותף הרחב של המצוות הללו הוא היותן עוסקות במחויבות של אדם לטפל ב"ממון ישראל" – רכושם של אחרים. הרמב"ם כתב הלכות אלו בסוף הלכות רוצח ושמירת נפש ולא בסמיכות להלכות אבידה. נראה שהסיבה לכך היא שהרמב"ם הדגיש בדבריו שהתורה ציוותה לסייע בפריקה וטעינה של משא, בשל היות בעל המשא "נבהל". בעל המשא נמצא במצב נפשי קשה מפני שאי יכולתו להמשיך בדרכו יוצרת אצלו תחושה שהוא עומד לאבד את הרכוש שתכנן למכור, או שנוח יותר לגנבים לגנוב ממנו, וייתכן שיש סיבות אחרות דומות. היותו "תקוע" בדרך עם רכושו עלול אף לגרום לכך שהוא יהיה בסכנת נפשות, מאחר שהוא ישתהה במקום על מנת לשמור על הרכוש ובכך יסתכן.

המצווה היא לפרוק ולטעון משא שלאדם קשה לשאת, בין אם הוא נושא את המשא על גופו או נושא את המשא בכל כלי תחבורה אחר. אם לאדם אין משא אך הוא "נתקע" בדרך ואיננו יכול להמשיך ללכת בדרכו מסיבות שונות, מצווה גדולה לעזור לו במה שניתן, ויש בזה מעשה גדול של גמילות חסד, אך אין זה קשור להלכות הייחודיות של מצוות פריקה וטעינה של משא.